

Děvín a Vyšehrad v historii a pověstech

Holý vápencový kopec nad ústím Prokopského potoka do Vltavy, nazývaný od nepaměti Děvín, poutá stále pozornost jako jedno z bájných míst nejstarších českých pověstí.

Poprvé se jméno¹ objevuje v Kosmově kronice (†1125), v níž ve shodě s našimi dosavadními poznatky nejdříve vzniká hrad Praha a teprve později druhé pražské knížecí hradiště – Vyšehrad. Vědomí mladšího původu Vyšehradu tradované v době Kosmově se u pozdějších kronikářů vytrácí a v širokém národním povědomí zůstávají nejstarší pověsti uchovány zejména v podáních Aloise Jiráska a Vladimíra Vančury, v nichž se děj odehrává a odvíjí ze starobylého Vyšehradu. Kosmovo líčení zavádí čtenáře do doby po smrti kněžny Libuše, kdy ženy, které nebyly poddány mužům, měly tolik smělosti, že si vystavěly na skále nedaleko Pražského hradu vlastní pevný hrad, jemuž byl od jméno „děva“ dán název Děvín. Mužové se proto na ně rozhněvali a „na doslech polnice vystavěli na druhé skále mezi chrastím hrad, jež nynější lidé nazývají Vyšehrad; tehdy však od chrastí dostal jméno Chrasten“.² Pověst, která dosud neobsahuje krvavé střety mezi muži a dívkami, končí společnou hostinou na hradech Děvíně, po níž byl uzavřen mír, Děvín byl opuštěn a zapálen. Teprve Dalimilova kronika vnesla do líčení prvky středověké krutosti.³ Poloha Děvína tu není přesně lokalizována, a protože se v pověsti nehovoří o překročení Vltavy, uvažoval Josef Janáček o situaci hradu v místech dnešního Karlova.⁴

Tvrzení o starším původu Vyšehradu se objevuje nejdříve v Kronice kláštera opatovického, jejíž autor Neplach (†1371) tak patrně usoudil z faktu, že na Vyšehradě byly tradičně uloženy lýčené střevice a mošna Přemysla Oráče.⁵ Neplachovy závěry převzal o málo mladší dvorní kronikář Karla IV. Přibík Pulkava z Radenína (†1380), který svou kroniku nepochybně psal pod přímým císařovým dohledem. V jeho podání je již Vyšehrad nejstarším sídlem českých knížat a kolébkou Přemyslova rodu,⁶ ke kterému se Karel IV. niterně hlásil. Děvín z pověsti o dívčích válkách klade Pulkava jednoznačně do dnešní polohy nad Zlíchovem.

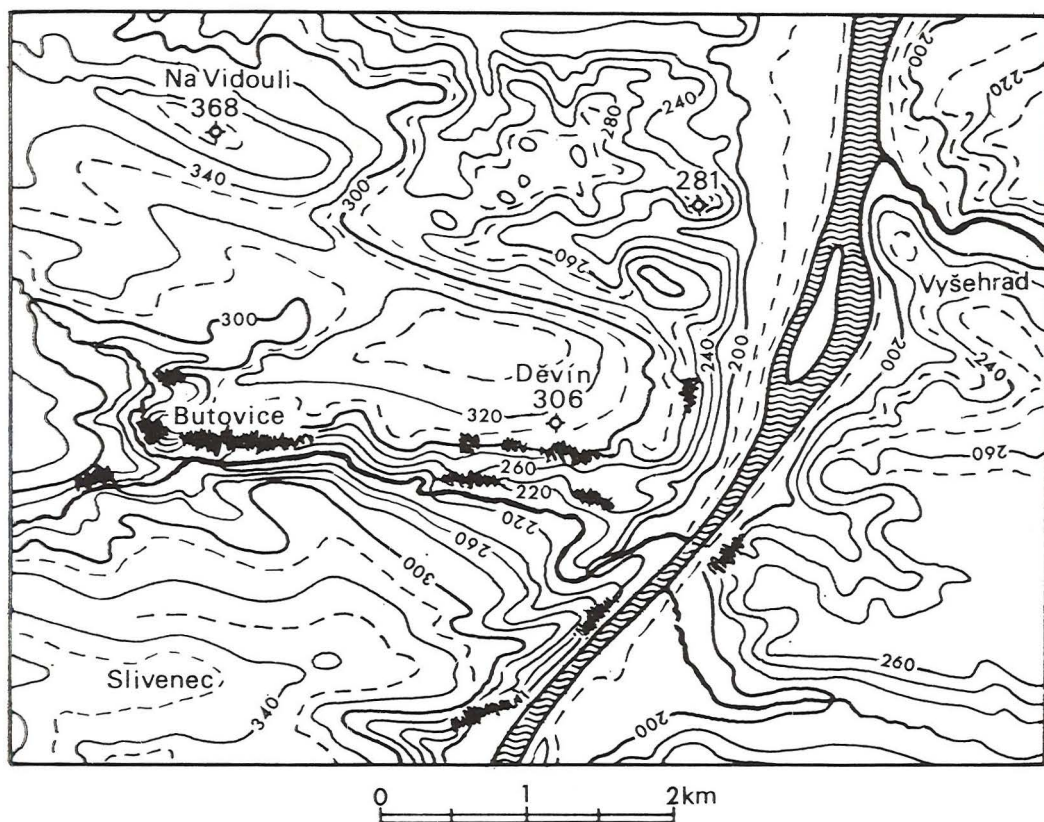
Podle kroniky Václava Hájka z Libočan (†1553), kterou nelze pokládat za věrohodný historický pramen, postavily si dívky v roce 738 svůj Děvín nad ústím Prokopského potoka z kamene a vápna a byl to hrad velmi vysoký a pevný, chráněný vylámanými příkopy. Po sedmi válečných letech mezi dívkami a muži byl hrad podle kroniky dobyt, vypálen a rozbořen – „zdi ještě jeho některé dvě neb tři látruov zvají velmi tlusté a pevné na tento čas se ukazují“.⁷

Starší i novější literatura věnovala dosud problematice dívčí války ve starých českých pověstech velkou pozornost, některé studie ji považovaly dokonce za doklad matriarchátu,⁸

jiné v ní hledaly obecnější základ, nějakou příbuznou starší pověst z oblasti českého kmene.⁹ Naopak Kosmův literární výmysl byl snad inspirován starým názvem vrchu v pražském okolí a současně i autorovou hlubokou znalostí antických literárních vzorů.¹⁰ Samo jméno Děvín, které se ve slovanských oblastech vyskytuje v celé řadě případů, lze odvodit i od mužského osobního jména Děva. Existuje i výklad, že jméno znamenalo také „démonický“ – „čertovský“ a místo jím označené mohlo mít význam kultovní.¹¹ Objektívni písemné prameny říkají ke vztahu Vyšehrad – Děvín jen velmi málo. Poněkud významnější výsledky přinesl dosud zdaleka neuzavřený archeologický, případně povrchový terénní výzkum. Podle dosavadních výsledků archeologického výzkumu na Vyšehradě je zřejmé, že počátky nejstaršího slovanského osídlení tu lze sledovat až od průběhu 10. století, a tedy – ve shodě s Kosmovou kronikou – nejméně o padesát let později než byl založen Pražský hrad.

Dnešní návrší Děvína představuje protáhlý přírodní útvar oddělený na západní straně, kde jsou patrné zbytky mladšího středověkého hradu, od navazující planiny nad Dalejským údolím příčnou strží. Charakter poměrně úzkého kopce neodpovídá představě míst, která byla vyhledávána pro raně feudální hradiska. Kromě dílu se zbytky středověkého hradu nejsou na horní kamenité zaoblené ploše kopce patrné žádné stopy zásahu lidské ruky a povrchový archeologický průzkum prováděný tu před rokem 1975 Muzeem hlavního města Prahy (Norbert Mašek a Václav Huml) byl zcela negativní. Nepodařilo se tu nalézt ani keramiku z mladšího raně středověkého období.

Všimneme-li si však podrobněji situace výšiny, zjišťujeme, že se jedná – zvláště v části se zbytky středověkého hradu – o místo dalekého rozhledu do povodí Vltavy i do vnitrozemí k západu, zatímco z historické Prahy se odtud uplatňuje právě jen ostroh Vyšehradu. Do jisté míry nápadná je i pohledová vazba kopce Děvína na nejstarší severojižní komunikaci, která se dosud vyhýbala pražské kotlině.¹² Po přechodu Berounky vstupovala za Lochkovem na území starého osídlení v trojúhelníku mezi hradisky u Butovic, Na vidouli a výšinou Děvína, která je od jmenovaných hradisek vzdálena necelé 3 km. Současně nelze zcela pominout situaci Děvína nad údolím Prokopského potoka, které spojuje Butovické hradisko¹³ s Vltavou, oddělenou na jihu i severu prudkými srázy. Další stará cesta směrem od Řeporyj procházela mezi hradisky Na Vidouli a u Butovic blíže k Děvínu se křížila se starou severojižní cestou a pokračovala územím dnešních Radlic k přechodu přes Vltavu v Podolí pod Vyšehradem. I tato cesta by byla z výšiny Děvína kontrolovatelná. Uvedené souvislosti vedou k pracovnímu závěru, že v oblasti Děvína skutečně mohlo existovat nějaké menší hradisko se strážní, případně i kultovní funkcí, jehož trvání mohlo být omezeno přechodným obdobím přesunu jádra z okrajových hradisek do pražské kotliny. Nelze vyloučit, že v době Kosmově byly tu dosud patrné nějaké stopy zaniklého souboru, které byly splaveny, nebo je možná pohltila, či zničila výstavba pozdějšího středověkého hradu. Význam místa ještě v době Kosmova života potvrzují listinné prameny, kdy se pod Děvínem vybíralo clo z vorů, které v roce 1130 věnoval kníže Soběslav I. vyšehradské kapitule.¹⁴ Údolí Vltavy bylo tehdy před Zlíchovem sevřeno zleva Barrandovskými skalami spadajícími přímo do řeky. Pobřežní komunikace na Zbraslav tu vznikla průrazem až v 18. století. Teprve za skálou pod Děvínem situace na břehu umožňovala, aby se vory zastavily a výběrčí mohli převzít clo.

Grafická situace vztahu Vyšehradu a Děvína

V době vzniku Dalimilovy kroniky, tj. počátkem 14. století, bylo již návrší několik staletí pusté. V navazujícím období získal zlíchovské zboží s Děvínem nejvyšší písař Štěpán z Tetína, který byl pravděpodobně stavebníkem hradu na vyšším západním dílu děvinského kopce.¹⁵ Hrad převzal starobylé jméno výšiny a na pečeti Štěpána z Tetína se objevuje k roku 1338. Po Štěpánovi vlastnili hrad jeho synové Štěpán a Ješek, kteří jej mezi lety 1361 až 1376 prodali kartouzskému klášteru na Újezdě. Brzy poté byl hrad zřejmě opuštěn a zpustl, jeho sídelní funkce trvala tedy jen asi padesát až osmdesát let. V období husitského revolučního hnutí již vůbec není zmiňován. Zlíchovské zboží bylo v roce 1421 zastaveno Václavovi z Langsperka a v roce 1449 je zakoupila Větší obec města pražského. Na počátku následujícího století v roce 1513 sloužily zdi zříceniny za terč cvičné střelbě z hmoždíře.¹⁶

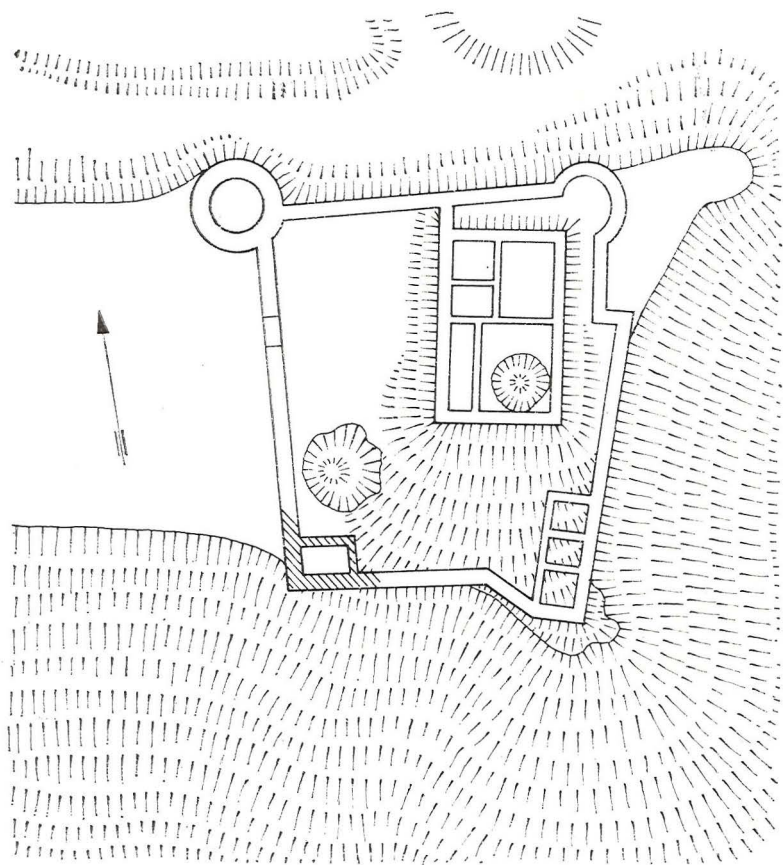
O dvacet let později, když vznikala Hájkova kronika, viděl její autor zdi hradu dosud velmi vysoké a pevné a považoval je za pozůstatek bájněho Děvína. Nelze vyloučit, že dřevorytové ilustrace kroniky¹⁷ vázané k letům dívčí války a k výstavbě Děvína jsou inspirovány tehdejšími zbytky hradu s válcovými baštami na nárožích, které zachycuje i situace z pozůstalosti F. A. Hebera. Hájkovo historické čtení znovu oživilo zapomínaný název výšiny, která je pod jménem Dívčí nebo Děvčí hradu uváděná v trhovích smlouvách o Hlubočepský statek¹⁸

Renesanční grafika – Dívky staví hrad – Hájekova kronika, 1540

Renesanční grafika – Divčí boj s muži – Hájekova kronika, 1540

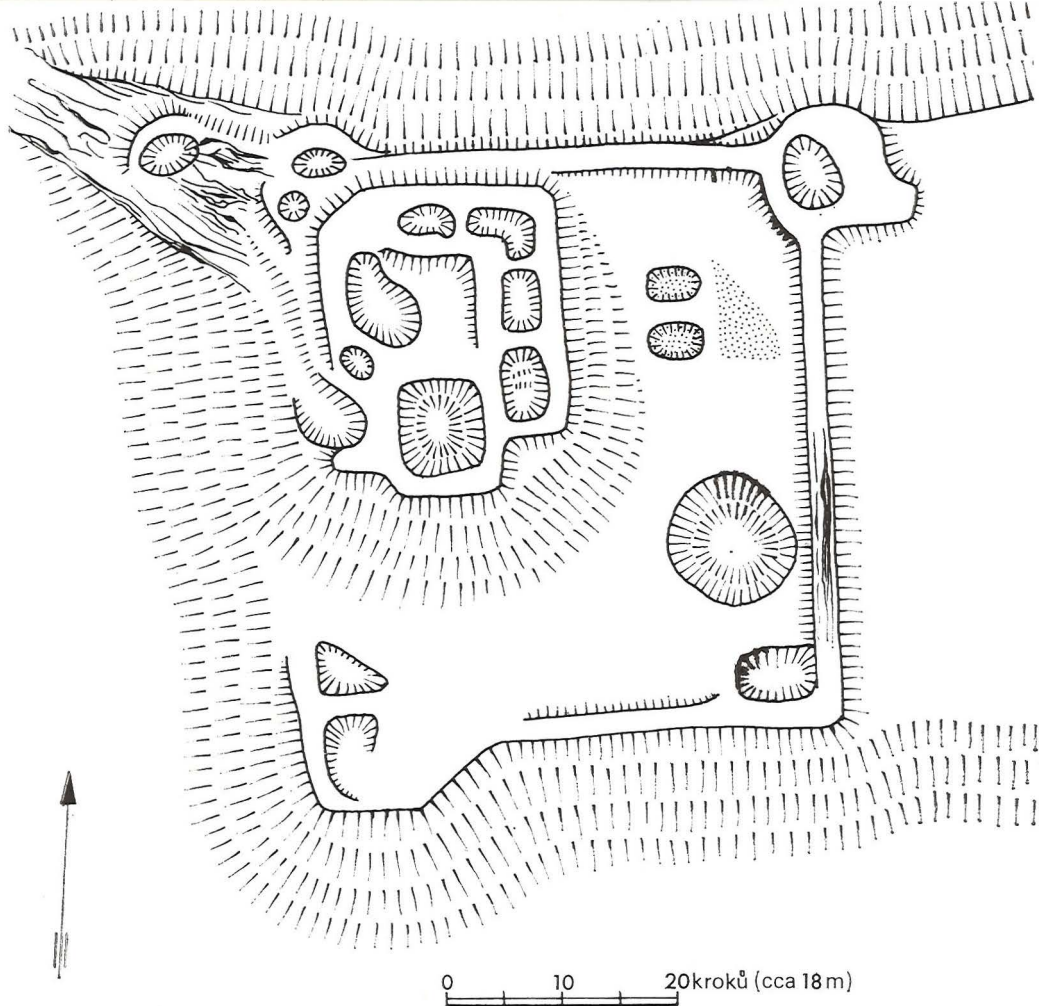

Děvín – hrad, Praha 5. Situace podle plánu z pozůstalosti F. A. Hebera

až do roku 1669. Ještě na počátku 19. století se na Děvíně připomíná romantická zřícenina. Když v roce 1846 navštívili místo Pavel Josef Šafařík, Karel Havlíček Borovský a Václav Vladivoj Tomek, našli tu podle zprávy v pamětech V. V. Tomka pouze nízké zříceniny z cihlokamenného zdiva a správně je označili za zbytky hradu středověkého původu stavěného až po Kosmovi.¹⁹ Nejvíce světla do minulosti středověkého Děvína přinesl dosud Augustin Sedláček, který soustředil²⁰ a utřídil historické prameny a v Heberově pozůstalosti našel plán z doby, kdy části hradu byly dosud ve zdivu zřetelné. Představu děvínského feudálního sídla z vrcholného středověku doplnil průzkum Muzea hlavního města Prahy (Norbert Mašek a Václav Huml) a později komplexní povrchový průzkum Tomáše Durdíka z Archeologického ústavu ČSAV v roce 1975, který ukázal středověký Děvín jako jeden z typů hradní produkce první poloviny 14. století potvrzující Sedláčkovu dataci založení.²¹

Jádrem hradu byl blok patrového obytného paláce zabírající severozápadní čtvrtinu téměř čtvercového hradiště v západním dílu výšiny. Palác, který byl podle plánu v Heberově pozůstalosti obdélný, svíral pravděpodobně uprostřed těsný dvorek. Obvodová hradba nebyla

Děvín – hrad, Praha 5. Situace podle terénního náčrtu z roku 1975 (podle T. Durdíka)

od navazující kamenité pláně směrem k Vltavě oddělena příkopem, což se zajímavě shoduje s ilustracemi k Hájkově kronice.²² Při prudším svahu k jihu nad údolím Prokopského potoka byly do koutů obvodové hradby vloženy obdélné objekty patrně hospodářského účelu, přístupnější bok od severu chránily podle plánu z pozůstalosti F. A. Hebera na nárožích dvě bašty, z nichž bašta při severozápadním nároží paláce byla dovnitř pevnůstky otevřena. Druhou severovýchodní baštu tvořila zřejmě válcová věž vysunutá více než třemi čtvrtinami z nároží hradního hrázení, umožňující flankování čelní hradby s předpokládanou bránou a současně i ohroženějšího severního boku. Průzkum T. Durdíka upozornil oproti staršímu plánu na patrně zesílené opevnění severozápadního palácového nároží další předsunutou baštou, nebo valem a na menší objekt volně stojící mezi palácem a východní hradbou, který připomínají dvě mělké obdélné jámy. Rozměrná okrouhlá jáma v jejich jižním sousedství je interpretována buď jako zbytek cisterny, nebo pozůstalost po lámání kamene. Hrad byl stavěn z místního vápence s částečným použitím vysokých cihel. Krytinu tvořily podle posled-

ního průzkumu prejzy s hřebenáči. Vzhledem k tomu, že funkční existence hradu byla krátkodobá, přinese budoucí archeologický výzkum, podobně jako se to podařilo jinde (Sion, Vizmburk), podrobnou představu podoby menšího hradu a života v něm ve druhé a třetí třetině 14. století.

Shrneme-li historické vazby Vyšehradu a Děvína, lze konstatovat, že Kosmův Děvín je s velkou pravděpodobností totožný s dnešním návrším téhož jména vzhledem k téměř současným zprávám o celní stanici pod tímto kopcem, vzhledem k připomenuté výjimečné si-

Detail zlíchovského kostelíka z polohy Děvína z leptu Josefa Šembery. Nové Město, Vyšehrad a Smíchov, 1813

tuaci návrší a pozdější kontinuitě názvu v mladších kronikách a dalších pramenech. V této souvislosti nelze zcela vyloučit původ nějakého strážního postavení či kultovního místa na Děvíně ještě před vznikem Vyšehradu. Kosmas ve svém zpracování nejstarších českých pověstí spojil patrně ústní tradici o nějaké historické události s výkladem starého názvu výšiny, na němž snad bylo možno ještě tehdy spatřit stopy zásahů člověka, a motivy obohatil antickými literárními vzory. Pozdější přímé souvislosti Vyšehradu a Děvína se v době významového a architektonického růstu druhého pražského knížecího a později královského hradu omezují pouze na odvod celních poplatků z vorové plavby pod děvínskou horou vyšehradské kapitule a končí v pozdějším středověku převedením Děvína se zlíchovským zbožím do držby šlechty, kartouzského kláštera a pak Většího Města pražského. Vazby Vyšehradu a Děvína nadále přetrvávají jen v pamětech, které současníkům poeticky převyprávěl zejména Alois Jirásek.

POZNÁMKY

- ¹ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, ed. B. Bretholz, MGH SS reg. germ., NS t. II, 1923.
- ² Pro Kosmovu kroniku, Dalimila a Přibíka Pulkavu z Radenína – srv. po vydání ve *Fontes rerum bohemicarum* novočeská vydání, jejichž překlad v textu používáme – Hrdina, K., Bláhová, M.: *Kosmova kronika česká*, Praha 1972, Daňhelka, J., Kristen, Zd.: *Nejstaší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, ed. B. Havránek, Praha 1958.
- ³ Daňhelka, J., Kristen, Zd.: o. c. 1958, s. 38–39.
- ⁴ Janáček, J.: *Vyprávění o Vyšehradu*, Praha 1964, s. 34.
- ⁵ Podrobný rozbor a vývoj celého cyklu vyšehradských pověstí nejnověji podal Janáček, J.: *Vyprávění o Vyšehradu*, Praha 1964, s. 7–67.
- ⁶ *Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína* – FRB V., 1983, ed. J. Emler a J. Gebauer, s. 7 – latinský text – staročeský překlad, s. 214.
- ⁷ Hájek z Libočan, V.: *Kronika česká (výbor historického čtení)*, ed. J. Kolář, Praha 1981, s. 115.
- ⁸ Nejedlý, Z.: *Staré pověsti české jako historický pramen*, Praha 1983.
- ⁹ Novotný, V.: *České dějiny I/2*, Praha 1913.
- ¹⁰ Kolář, A.: *Kosmovy vztahy k antice*, Sborník filosofické fakulty univerzity Komenského v Bratislavě 3, 1924, s. 21–99.
K problematice Kosmovy kroniky dosud nejpodrobněji Třeštík, D.: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscectví a politického myšlení*, Praha 1968.
- ¹¹ Profous, A.: *Místní jména v Čechách*, I., Praha 1947, (srv. heslo Děvín).
- ¹² Čarek, J.: *K rekonstrukci vývoje a rozlohy raně feudální Prahy*, in: *Pražský sborník historický* 1966, s. 10–41.
- ¹³ Mašek, N.: *Nové poznatky z výzkumu na hradišti v Praze – Butovicích*, AR XXIII, s. 272–285.
- ¹⁴ CDB I, No. 111, s. 113.
- ¹⁵ Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, VIII, 2. vydání, Praha 1935, s. 296.
- ¹⁶ Sedláček, A.: o. c. 1939, s. 297.
- ¹⁷ Hájek z Libočan, V.: o. c. 1981 s. 99 a s. 114.
- ¹⁸ Sedláček, A.: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha 1908, s. 131.
- ¹⁹ Tomek, V. V.: *Paměti z mého života*, Praha 1904, s. 229.
- ²⁰ Sedláček, A.: o. c., 1935, s. 297 n.
- ²¹ Durdík, T.: *Povrchový průzkum hradu Děvína*, *Archeologica Pragensia* 2, Praha 1981, s. 233–238.
- ²² Hájek z Libočan, V.: o. c., 1981 s. 99 a 114.